



Skogsfinska rökstugor

Stig Welinder



Finnarna, som flyttade från östra Finland till de norska och svenska finnmarkerna och finnskogarna omkring 1600, byggde rökstugor på sina nyröjda gårdar. Dessa var finnarnas mest särskiljande kulturdrag. Sockengrannarna bodde i stugor med en öppen spis i hörnet. Boken följer hur rökstugor uppfördes och nästan helt försvann under fyra århundraden.

Försättsbild: "Spisning av nävgröt och stekt fläsk i en värmländsk-finsk rökstuga" (foto: Nils Keyland c. 1910; Stiftelsen Nordiska museet NMA 0027743)

Bilden ovan: Okänd rökugn fotograferad av okänd fotograf

Kartor: Marianne Ling

Innehållsförteckning

1. Rökugnar, rökstugor och pörten	4
2. Byggnader i finnbygderna	8
3. Databas	9
4. Geografi	11
5. 1500-talet	13
6. 1600-talet	15
7. 1700-talet	19
8. 1800-talet	24
9. Segerstedts samling	26
10. 1900-talet	31
11. Bränder	35
12. Sammanfattning	36
13. Traditionens upphörande	37
Katalog 1–5	39
Referenser	51

1. Rökugnar, rökstugor och pörten

En rökstuga är en stuga med en eldstad eller ugn utan skorsten, där röken tar sig ut genom en glugg i taket. Som en synonym används ofta i finnmarkerna och finnskogarna ”pörte” (NE 16:164). Benämningen ”pörte” i de skogsfinska finnbygderna syftar emellertid inte entydigt på rökstugor, i synnerhet inte i senare källor. Förvirringen kan vara påtaglig och olycklig (Nesholen 2001:103–104). I de äldsta källorna är pörten dock sannolikt rökstugor (Björk 2017:25–26).

Byggnader eller rum med en eldstad men utan skorsten, där röken går ut genom ett hål i taket eller i gavlarna, eller genom dörren eller lite hur som helst, finns strängt taget av mångahanda slag. Exempel är fäbodarnas eldhus, eldpallkojor i timmerskogen, järnålderns långhus, och samiska kåtor av olika slag, till exempel torvkåtor med en eldstad mitt på golvet (Wikipedia: Rökstuga).

I synonymordböcker brukar man för ”rökstuga” finna ”eldhus” och ”pörte” men vanligen inget alls. Svenska Akademiens Ordbok anger som äldsta belägg för ”rökstuga” 1579 och ”rökpörte” 1621. Vidare räknar Akademien upp ”rökhus”, ”rökhydda”, ”rökhytta”, ”rökkoja” och ”rökmaja”. ”Rökstuga” anges också kunna vara utbytbar med ”rökbastu” och ”ria”. De flesta träffarna med sökmotorer på Internet på ordet ”rökugn” avser annonser för små rökugnar av plåt att röka fisk i.

I denna boken kommer med ”rökstuga” att avses de skogsfinska rökstugorna med stenvälvda rökugnar i finnmarkerna och finnskogarna. Detta var värmekällor av stor effektivitet (P.O. Nilsson 2011). De var emellertid mindre ägnade för matlagning, varför de på de skogsfinska gårdarna var hopbyggda med ett rum med en öppen spis eller, mindre ofta, hade ett kokhus stående bredvid. I båda dessa fall kommer jag att använda benämningen ”rökstuga”. För fristående stugor med en sten- eller tegelmurad öppen hörnspis med skorsten kommer jag att använda benämningen ”spisstuga”.

Liknande rökstugor med rökugnar som i de skogsfinska bygderna fanns på 1700-talet i Skåne (Linnæus 1874 [1751]:85–86), på Vestlandet, nu på Norsk Folkemuseum på Bygdøy i Oslo, och originellt nog, enligt den ovan refererade notisen i Wikipedia, i Östergötland. Detta

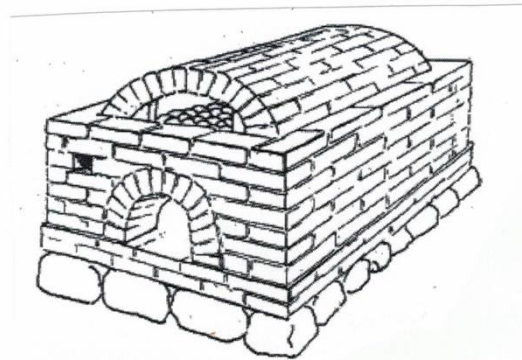


Fig. 1. Rökugn i bastu, Delsbo socken, Hälsingland (från A. Nilsson 1905:Fig. 15).

senare motiverar Wikipedia utifrån två avbildningar av bastur med rökugnar hos Axel Nilsson (1905:Fig. 16, 18). Innehållet i begreppet ”rökstuga” kan vara problematiskt.

Axel Nilsson var emellertid en i sammanhanget intressant forskare. Han konstruerade för över ett århundrade sedan, i ett tidstypiskt evolutionärt tänkande, en utvecklingslinje för rökugnar (A. Nilsson 1905:193–202). Kort sammanfattat såg han som startpunkten en eld i en grop i marken. Kring denna lades en ring av stenar. Eldstaden höjdes därefter upp på en bank av stockar och stenar till en eldpall. Stenringen höjdes med flera i lager staplade stenar och ovanpå lades i nästa steg en stenhäll, alternativt kunde de staplade stenarna överkraga varandra inåt till ett valv. Därmed fanns en enkel ugn, vilken gjordes allt mera sofistikerad med rökgångar, gruva framför öppningen med mera, tills rökugnar såsom i de skogsfinnska rökstugorna från 1800-talet i den värmländska finnskogen stod på plats (fig. 1–2).

Modern kulturhistorisk forskning pekar hellre på att rökugnar fanns i ett stort nord- och östeuropeiskt område under järnåldern. Maud Wedin pekade i sin avhandling på en arkeologiskt urgrävd rökugn i Staroja Ladoga i Ryssland, sannolikt från 900-talet, som den äldsta kända rökugnen (Wedin 2007:161). Rökugnar förekom eljest i både städer och på landsbygdsgårdar i Norden under yngre järnåldern och medeltiden (Sørheim 1978, 2003; Ramqvist 1994, 1998).

Det klassiska arbetet om skogsfinnska rökstugor och andra skogsfinnska byggnader är Hämläinen (1945).



Fig. 2. Rökugnen i Mattila. Östmarks socken, Värmland, från omkring 1880 (foto: okänd ca 1995).

2. Byggnader i finnbygderna

Fyra slags bostadshus förekom – och till dels förekommer ännu – i de skogsfinska bygderna. Som finsk tradition, inkommen med de inflyttande östfinnarna räknas:

1. Enrummiga rökstugor, eventuellt med en farstu eller en kammare utan eldstad
2. Flerrummiga stugor med rökstuga och spisrum, och därtill vanligen en farstu eller en kammare; rummen kan vara grupperade som i en parstuga men andra rumsplaner förekommer

Byggda i norsk och svensk tradition – kallade ”svenskstugor” i Sverige – är:

3. Enkelstugor med hörnspis: en farstu eller kammare kan finnas
4. Parstugor eller andra flerrummiga hus med en eller flera spisar

Bokens syfte är att följa hur den finska byggnadstraditionen introducerades och under några århundraden klingade av och försvann. Detta skall göras genom att sammanställa väldaterade byggnader, antingen byggnadsår eller tidpunkter för bruket av byggnaderna inom de skogsfinska finnbygderna – finnmarker och finnskogar.

Övergången från rökstuga till stuga med hörnspis, en spisstuga, innebar en förändring i hushållens levnadsmönster. Värme, ljus och matlagning fungerar annorlunda i en rökstuga än i ett spisrum. Förändringsprocessen kan ses som en försvenskning eller förnorskning i den meningen, att skogsfinnarna började bo på samma sätt som de norska och svenska grannarna. Ackulturation är måhända en missvisande benämning; det var snarare en kulturförändring. Det var en komplex process. Flera slags bostadshus kunde finnas samtidigt på en och samma gård och förvisso på granngårdar.

Förutom rökstugorna är rior och bastur karaktäristiska byggnader i finnbygderna. Speciellt rior finns många bevarade i dag (Östberg 2001). Dessa två slags byggnader kommer inte att behandlas i det följande.

3. Databas

Som empiriskt underlag för diskussionen har upprättats fem kataloger. Uppgifterna om byggnaderna i katalogerna har insamlats ur tryckt litteratur och genom en rundfråga till medlemmarna i forskningsorganisationen FINNSAM (Wedin 2007:49).

Katalogerna är, om inte nödvändigtvis fullständiga, så rimligt representativa med avseende på rökstugor och spisstugor i finnbygderna i litteratur, arkiv och i landskapet. Fördelningen av byggnaderna i tid och rum är högst ojämn, men sådant är källunderlaget, och det är om just det som den här boken bland annat ska handla.

Referenser till de enskilda platserna återfinns i katalogerna, endast undantagsvis i den löpande texten.

Katalog 1. Daterade skogsfinska rökstugor

Katalogen omfattar 65 rökstugor från tiden 1585–1900.

Idealt är rökstugornas byggnadsår känt, men ibland är dateringen mera osäker, dock aldrig katastrofalt. I bokens statistiska tabeller är det angivna senaste byggnadsåret använt.

Katalog 2. Rökstugor med belagd brukstid

Katalogen omfattar 38 rökstugor med uppgifter om när rökstugan var i bruk. För många av dessa är byggnadstiden känd. Då står de också i Katalog 1. Rökstugor med belagd brukstid på 1600-talet förutsätter vara byggda i detta århundrade.

Katalogen innehåller endast ett urval byggnader med tidiga belägg för brukstid och de senaste kända brukstiderna.

Katalog 3. Spisstugor med byggnadsår på gårdar med rökstuga i bruk

Katalogen omfattar 14 spisstugor från tiden 1585–1790. Alla spisstugor i katalogen är fristående byggnader. Många rökstugor i katalogerna 1–2 var hopbyggda med spisrum.

Katalog. 4. Spisstugor på gårdar i finnbygderna utan rökstuga i bruk

Katalogen omfattar 19 spisstugor med byggnadsår före 1800.

Katalog 5. Bränder i rökstugor

Katalogen omfattar 16 bränder i 15 olika rökstugor från tiden 1680–1996.

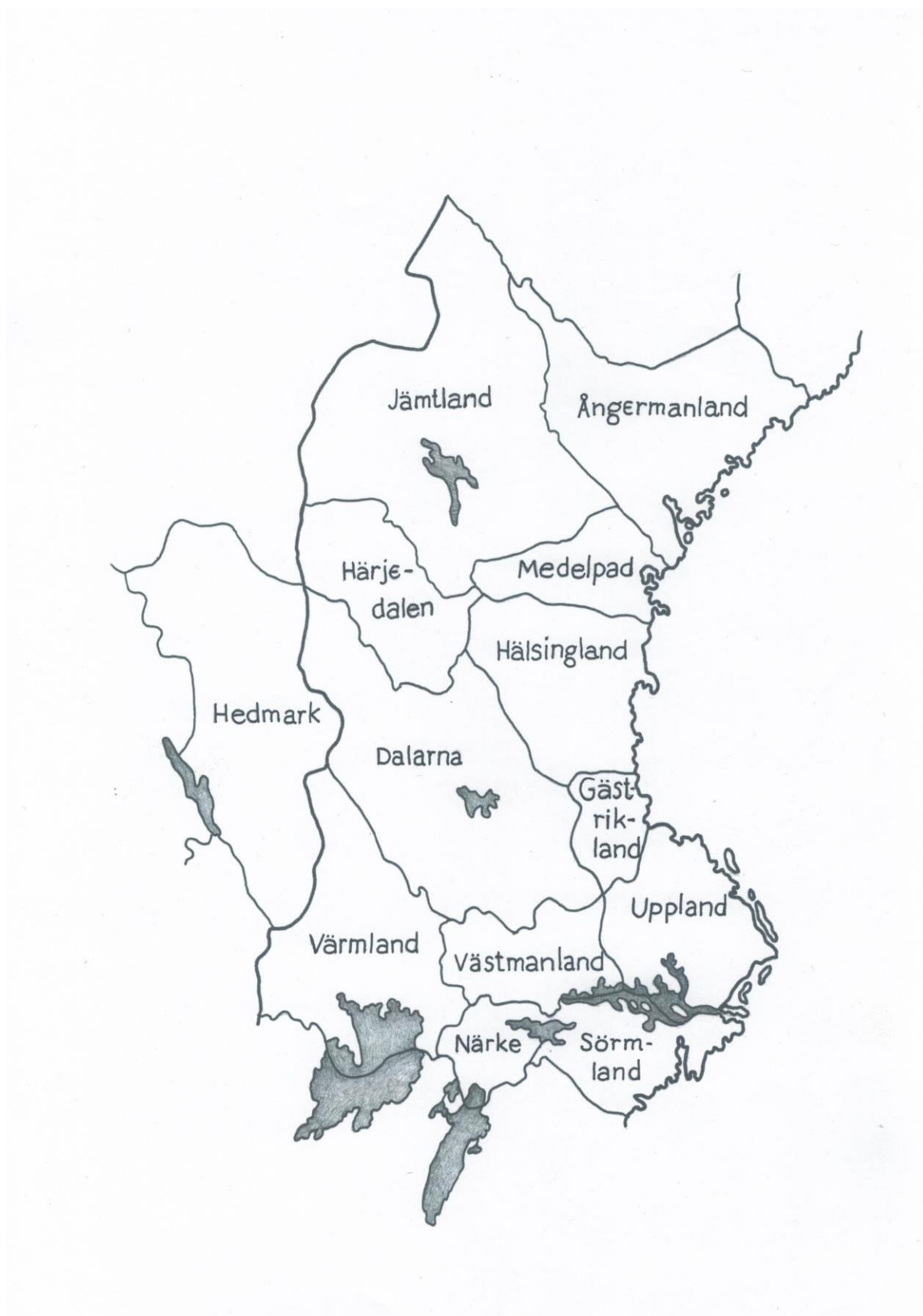
4. Geografi

I databasen (kap. 3) är rökstugornas platser angivna med gård eller by, socken och landskap som i Katalog 1–5. De är också inritade i sex kartor efter byggnadstid, en för varje århundrade från 1500- till 1900-talet (fig. 4–8; även fig. 3).

I statistiska tabeller är rökstugorna fördelade på ett västligt område omfattande Hedmark, Värmland, Västmanland och socknarna Grangärde, Nås och Säfsnäs i Västerdalarna, och ett östligt område omfattande Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Stora Skedvi och Stora Tuna socknar i östra Dalarna. I övriga socknar och landskap med skogsfinnska bygder finns inga aktuella byggnader (se dock figurtexten till fig. 3).

Den enda rökstugan i databasen från 1500-talet ligger i Askers socken i Närke (fig. 4).

Fig. 3 (nästa sida). Landskap och fylken med rökstugor i skogsfinnska bygder. Kartan omfattar svenska landskap med skogsfinnska bygder och Hedmark fylke i Norge. Fylken med finnbygder men utan väldaterade rökstugor finns eljest till och med Telemark i väster. En eller två rökstugor finns också i Lycksele socken i Lappland.



5. 1500-talet

Den östfinska flyttningen över Bottenhavet av människor och hushåll till den skandinaviska halvön, där finnmarker och finnskogar etablerades som tusentals nyröjda gårdar i marginella skogar inleddes på 1570- och 80-talen. Karls, senare Karl den nionde, ekonomiska politik i sitt hertigdöme har ofta framhållits, men dess betydelse skall inte överdrivas (Stenman 2001:27–28). Östfinska nybyggare flyttade också till de norrländska kustlandskapen på 1580-talet (Wedin 2007:100).

Huruvida dessa östfinnar byggde rökstugor på sina gårdar, bedrev svedjebruk och eljest levde enligt det konventionella skogsfinska kulturmönstret är oklart eller okänt. Den enda belagda rökstugan är upptagen i landskapshandlingarna för Södermanland (Björk 2019:24). På gården Södra Malgräva, Askers socken, Närke, inom Karls hertigdöme, fanns senast 1585 en stuga, ett pörte och flera andra byggnader. Jan-Erik Björk anser att benämningen ”pörte” i äldre källor sannolikt avser konventionella rökstugor (Björk 2019:25–26). Senare skulle terminologin bli mera oklar, och ”pörte” kunde avse bastur med mera.

Kartan över rökstugor belagda som byggda på 1500-talet (fig. 4) är sålunda en tunn inledning av den skogsfinska traditionen. Källorna antyder dock byggandet av betydligt flera rökstugor, vilka är svåra att sätta fingret på (Myrdal & Söderberg 1991:255–256; M. Andersson 2015).



Fig. 4. Rökstugor byggda på 1500-talet.

6. 1600-talet

Rökstugor med hjälpligt gott byggnadsår finns i både det västra och det östra området (fig. 5, tab. 1). Av de tio byggnaderna är fyra arkeologiskt utgrävda. Bland dessa senare finns Grannäs i Alfta socken, Hälsingland, som byggdes en andra gång på samma plats efter en brand (Welinder 2014:112–113). Den första rökstugan på platsen byggdes omkring 1610, eventuellt precis 1609 enligt präglingsåret på ett mynt bland rökugnens stenar.

Ytterligare sex rökstugor kan visas ha varit i bruk på 1600-talet och därmed ha byggts senast i detta århundrade (Katalog 2). Alla är belägna i det östra området. Äldst är Hästberg, Stora Tuna socken, Dalarna. Den såldes 1636 med beskrivningen ”efter Skogsfinnernes sätt opbygde”. Rökstugan i Hästberg, Alfta socken, Hälsingland, är indirekt, men nog så oproblematiskt, belagd 1685, då Urban Hjärne passerade platsen och noterade i sin resedagbok, att ”[t]vå stycken Finnar bodde i torpen, och var allt efter det Savolaxiske maneret bebyggt och bebodet”. Rimligtvis betydde det, att deras stugor hade rökugnar (Wedin 2007:18).

Belagda rökstugor från 1600-talet är sålunda vanligare i det östra området än det västra. Det kan bero på någon tillfällighet, men det kan också beaktas, att finnbygderna i det östra området är äldre än i det västra, varför fler rökstugor kan ha byggts där än i det västra området. Ingen rökstuga är belagd i Norge eller norr om Hälsingland från 1600-talet.

Inga skäl finns egentligen att betvivla, att rökstugor byggdes på praktiskt taget alla gårdar röjda och byggda i de framväxande finnbygderna på 1600-talet. Det skulle handla om hundratals, kanske tusentals rökstugor. De med byggnadsår eller brukstid belagda rökstugorna är en liten bråkdel.

Redan på 1600-talet byggdes också spisstugor i finnbygderna (tab. 2). Gården med den enda kända rökstugan från 1500-talet, Södra Malgräva, Askers socken, Närke, hade för övrigt en spisstuga förutom rökstugan. Det må vara oklart om de var hopbyggda eller inte.

På tre gårdar i det östra området fanns spisstugor utan att det därjämte fanns en rökstuga (Katalog 4). Den arkeologiskt utgrävda gården Svartviken, Stora Skedvi socken, Dalarna dateras av en engelsk kritpipa till 1690-talet. Från första halvan av 1600-talet är Orrböle,

Nordmaling socken, Ångermanland. Där bosatte sig skogsfinnar på en svensk ödegård. Det var karaktäristiskt för norra Ångermanland. Finnar, skogsfinnar eller ej, återupptog ödegårdar eller köpte bondehemman. Om de övertog gårdar med hus kan detta ha varit svenska spisstugor. Om de byggde rökstugor är okänt (Gothé 1993 [1948]:72, 74, 94, 96, 99–100, 103 m.fl).

Det är notabelt, att övergången från att ha rökstugor som huvudbyggnad på de skogsfinska gårdarna till att ha spisstugor inleddes redan på 1600-talet, erkännerligen mot slutet av århundradet. Att det fanns både en rökstuga och en spisstuga som två fristående byggnader förekom (Katalog 3).

Tabell. 1. Byggnadstid för rökstugor.

Byggnadstid, rökstugor			
	Närke	Hedmark, Värmland, Västmanland, Västerdalarna	Gästrikland. Hälsingland, Medelpad, Östra Dalarna
2000–			
1950–1999			
1900–1949		1	
1850–1899		22	
1800–1849		13	
1750–1799		12	
1700–1749		5	
1650–1699		3	1
1600–1649		3	3
1550–1599	1		

Tabell 2. Byggnadstid för rökstugor och spisstugor i finnbygder

	Byggnadstid	
	Rökstugor	Spisstugor i finnbygder Ett urval äldre byggnader på gårdar utan rökstuga (1)
2000–		
1950–1999		
1900–1949	1	
1850–1899	22	
1800–1849	13	
1750–1799	12	4
1700–1749	5	12
1650–1699	4	2
1600–1649	6	1
1550–1599	1	

(1) = från tiden efter 1700 finns oräkneliga spisstugor

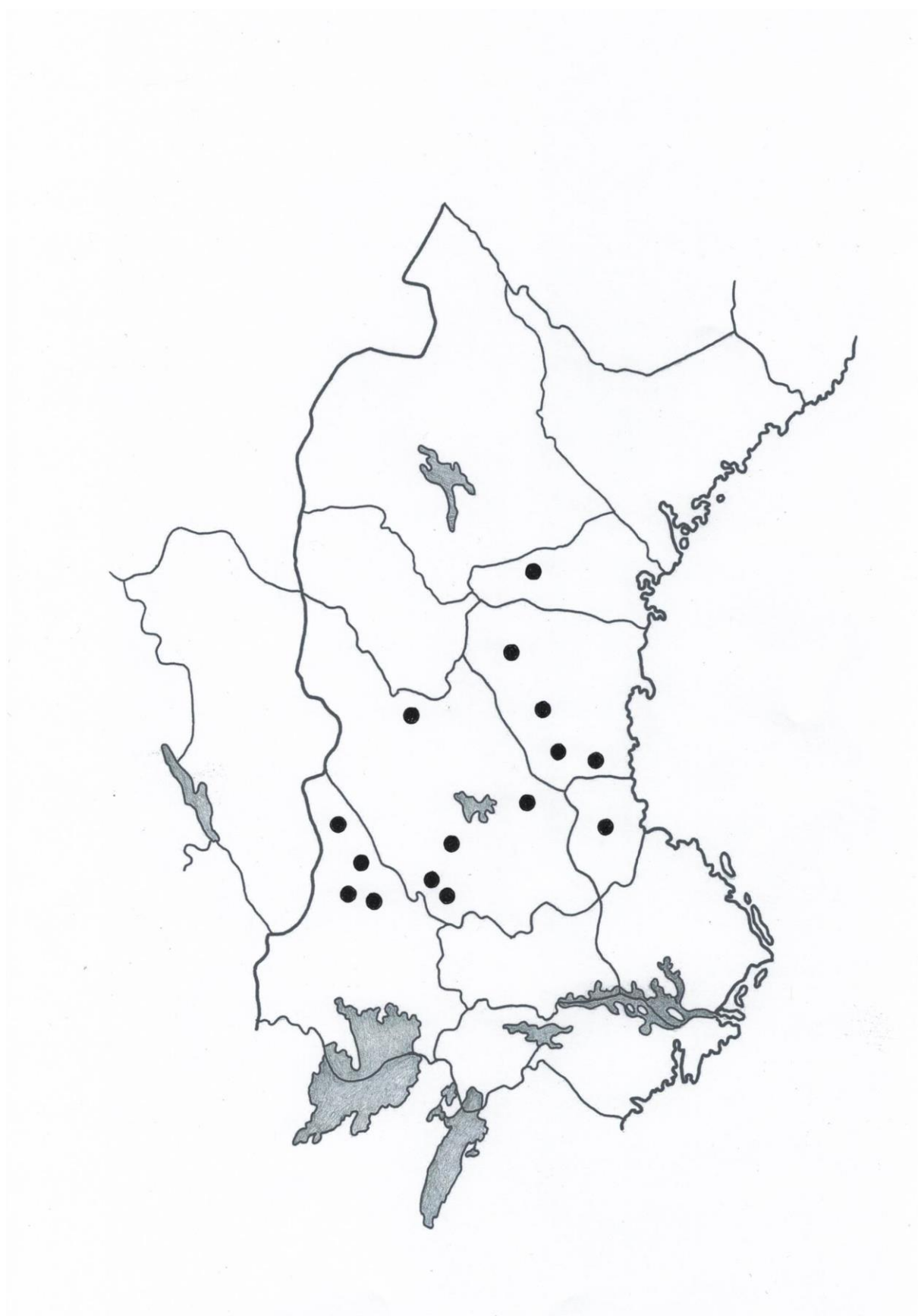


Fig. 5. Rökstugor byggda på 1600-talet.

7. 1700-talet

Rökstugor byggdes i det västra området, såväl i Värmland som i Västerdalarna, genom hela 1700-talet till och med 1790-talet. I det östra området finns inget belagt bygge efter 1600-talet (tab. 1, fig. 6). Rökstugor var däremot i bruk i området. I en skattevärdering 1716 för Naggen, Torps socken, Medelpad, är en rökstuga upptagen. Ryggskog, Los socken, Hälsingland, står i tingsrättsprotokoll 1708 och 1715. På Storbergsvallen i samma socken brann en rökstuga 1743 (Katalog 2, 5).

De knappa källorna antyder, att rökstugor inte nybyggdes och att äldre rökstugor brann ner eller eljest gick ur bruk i det östra området under första halvan av 1700-talet. I stället byggdes spisstugor. Från första halvan av århundradet finns två spisstugor belagda. Ytterligare tre är belagda som i bruk varande (fig. 7, Katalog 3–4). Detsamma gäller emellertid också det västra området. Tio spisstugor har belagda byggnadsår i första halvan av 1700-talet.

Sjuttonhundratalet framstår som en tid av förändring i bostadsbeståndet, särskilt i det östra området. Koboltgruvan i Los initierade 1738 en rannsaking av fem gårdar i Los socken, Hälsingland (Wedin 2017). Flera av dessa hade nedsättningsbrev eller hade blivit skattlagda tidigt på 1600-talet.

I den mån rökstugor noterades, så angavs en som gammal och en som förfallen. På båda dessa gårdarna fanns vardera en spisstuga. På de övriga tre gårdarna fanns inga rökstugor, däremot svenska parstugor. Två angavs vara byggda ungefär 1670 respektive 1720. På två av dessa fanns också vardera en enkelstuga med spis. En hade byggts ungefär 1720. På gårdarna i Los socken övergavs tydligen rökstugeboendet och rökstugor över lag senast tidigt på 1700-talet.

I det västra området kan samma process, övergivandet av rökstugor och byggandet av spisstugor, studeras i liknande källor som rannsakingen i Los socken. Gravendals och Strömsdals bruk i Säfsnäs finnmark, Säfsnäs socken, Dalarna, grundades 1721 respektive 1724. Bruken lät göra en torpförteckning 1744 (Strömsdals hembygdsvännen 1992; Internet: bygdeband.se; Jan-Erik Björk, e-post 2019). Inom finnmarken fanns dels torp från 1600-talet, dels torp som hade nyröjts 1720–1740 efter grundandet av bruken.

Alla torp från 1600-talet hade 1744 en rökstuga (tab. 3). Fyra av de fem torpen hade också en spisstuga. De nygrundade torpen från 1700-talet hade antingen rökstuga eller spisstuga. Det senare var vanligast. Huruvida de nya torpen byggdes och beboddes av skogsfinnar eller till bruken rekryterad svensk arbetskraft låter sig inte sägas. Klart är emellertid, att spisstugor byggdes i Säfsnäs finnmark i det västra området under första halvan av 1700-talet och ofta nog var den enda bostaden. Lokalsamhället var i förändring.

Tabell. 3. Förekomsten av rökstugor och spisstugor på gårdar vid Gravendals och Strömsdals bruk 1744, Säfsnäs finnmark, Säfsnäs socken, Dalarna.

	Torp från 1600-talet	Torp från 1720–1740
Bara rökstuga	1	7
Rökstuga och spisstuga	4	
Bara spisstuga		9

Från Malungs socken, Dalarna finns bouppteckningar från senare delen av 1700-talet (Jan-Erik Björk, e-post 2019). Antalet är litet, men tendensen är tydlig, att svenskstugor kom i allmänt bruk från 1770-talet. Återigen framstår 1700-talet som ett förändringarnas århundrade med avseende på bostadsskicket.

Sävsjöverken, som ingick i Hellefors Bruk, genomförde 1790 en inventering och värdering av byggnaderna i byarna Mången och Tomsjö (Herou 2011). Samtliga sex torp i Mången hade en rökstuga. På ett av torpen var detta den enda bostaden. På de övriga fem fanns också spisstugor, såväl nybyggda som gamla. Av de tolv torpen i Tomsjö hade fyra bara en rökstuga, sex hade bara en spisstuga, och två hade bådadera. På torp med båda slagen av byggnad var de inte sammanbyggda som rum i samma stuga, utan de var två fristående byggnader

Tendensen är återigen den samma. Spisstugor blev allt vanligare under loppet av 1700-talet i det västra området. De refererade uppgifterna kommer emellertid i två fall av tre från bruksområden, dit inflyttning torde ha ägt rum. Uppgifter från Värmland är knapphändigare. Av de 16 spisstugorna med belagda byggnadsår på gårdar utan rökstuga (tab. 2, Katalog 4)

kommer ingen från Värmland, dock en från Tørberget, Trysil socken, Hedmark. Förändringen i byggnadsskick på 1700-talet är tydligare i Västerdalarna än i Värmland. Det skulle bli annorlunda på 1800-talet.

Tabell. 4. Bostäder upptagna i bouppteckningar på gårdar i Malungs socken, Dalarna.

	Rökstuga i bruk, enda bostad	Svenskstuga i bruk, enda bostad
1810–1819	1	2
1800–1809		
1790–1799		2
1780–1789		1
1770–1779	3	1
1760–1769	2	

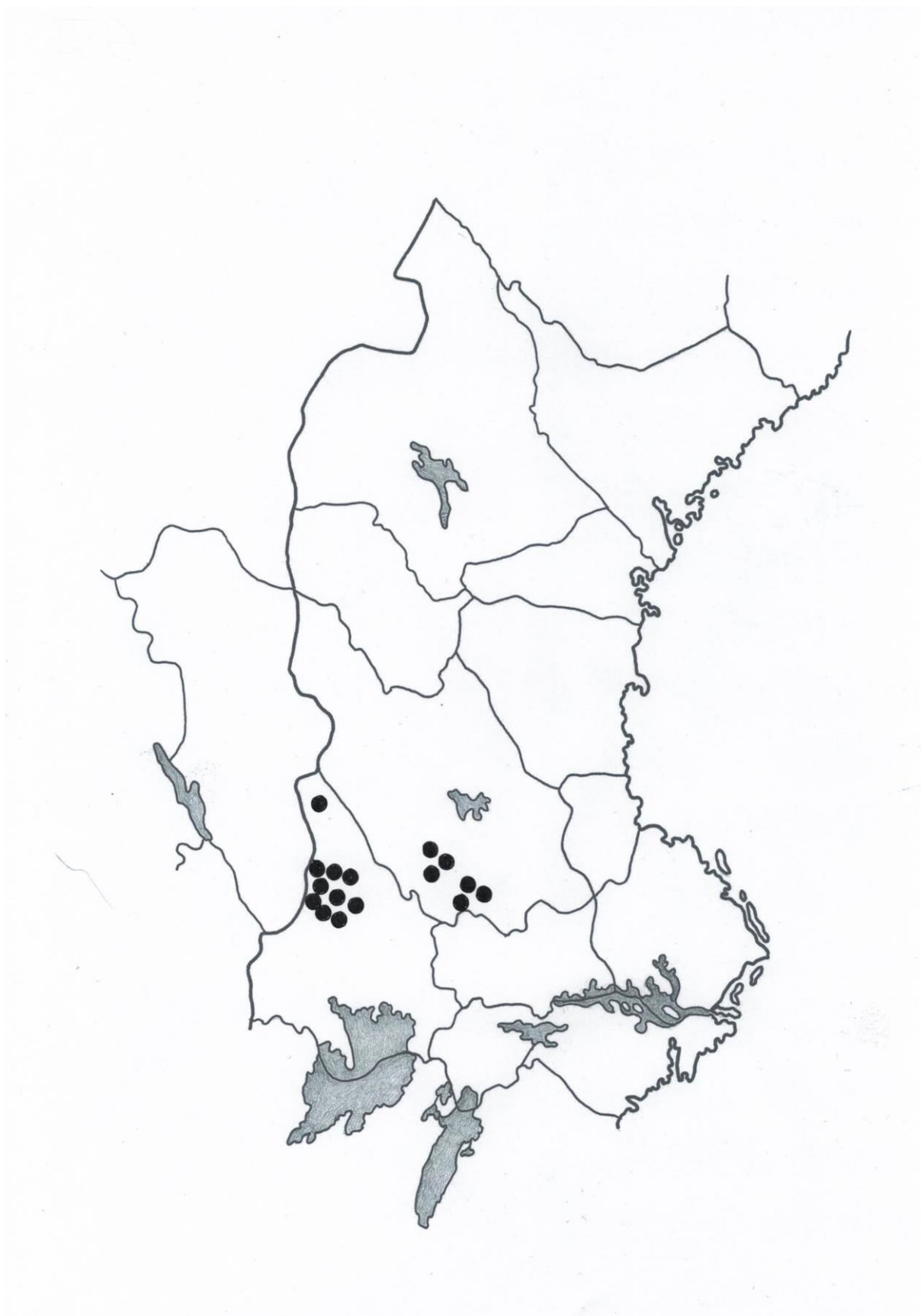


Fig. 6. Rökstugor byggda på 1700-talet.



Fig. 7. Spisstugor byggda på 1600-talet (ringar) och 1700-talet (liten punkt = 1–2, stor punkt = 7).

8. 1800-talet

Under 1800-talet kulminerade uppförandet av väldaterade rökstugor i det västra området. Inga byggdes i det östra (tab 1–2). Flertalet byggdes i Finnskogen i norra Värmland (fig. 8) men några också i Västerdalarna och särskilt Norge. Rökstugor från den andra halvan av 1800-talet är inte oväntat mest välkända.

Adertonhundratalet var också ett århundrade när rökstugor i stort antal övergavs och revs. Det är märkbart i Västerdalarna och angränsande socknar i Värmland och Västmanland. Den sista rökstugan i Malungs socken, Dalarna, revs ungefär 1860 (Herou & Holmdahl 2006:214). Sista rökstugan i Rämmens socken, Värmland, revs 1866. I Äppelbo socken, Dalarna, fanns omkring 1850 endast fem rökstugor kvar, I Järna socken, Dalarna, fanns redan 1815 bara en rökstuga liksom 1887 i Hällefors socken, Västmanland.

Finnskogen i norra Värmland uppvisar ett annat mönster. Ett sockenstämmoprotokoll från Vitsands socken anför att 1857 ”ingen svenskstuga finnes på hela finnbygden utan endast rökstugor, som sakna ordentliga fönster” (Brodin 1923:61). Också där försvann emellertid rökstugorna med tiden. Endast fyra fanns kvar vid tiden för Linus Brodins insamling av uppgifter (1923).

Rökstugornas svanesång i Finnskogen inleddes på 1800-talet. Boende i rökstugor var dock ingen ovanlig kuriositet i Finnskogen ännu under andra halvan av århundradet, då också rökstugor nyuppfördes. I det östra området var detta avslutat redan i det föregående århundradet.



Fig. 8. Rökstugor byggda på 1800-talet (liten punkt = 1, mellanpunkt = 2–4, stor punkt = 13).

9. Segerstedts samling

Albrekt Segerstedt, skolman i Karlstad, skickade på 1880-talet ut frågeformulär till alla av honom kända finnbygder. Han fick svar, såväl mycket korta som anmärkningsvärt långa från präster, lärare, länsmän med flera. De skickade honom sägner, anekdoter, gamlingars minnen och samtidserfarenheter. Många av de svarande hade åtminstone något att skriva om rökstugor och boende. Svaren finns i dag tryckta som *Segerstedts samling* (Wedin 2006).

Från det östra området innehåller samlingen förutsebart kortfattade uppgifter. De är till dels kuriosabetonade. Skogsfinnar var något avlägset. Från Ockelbo socken, Gästrikland, uppgavs, att finnarna först bodde i grottor och hålor. Från Svartnäs socken, Dalarna, nämndes jordkulor. I Orsa socken, Dalarna, ansåg man att det första bostäderna hade varit eldhus. Rökstugor byggdes först senare. Inga sådana fanns kvar i någon av socknarna, men i Rättviks socken berättade gammalt folk, att i deras ungdom hade rökstugor funnits, och i Järbo och Ovansjö socknar, Gästrikland, fanns spår av finnarnas eldstäder och ugnar i skogen. Finnarna använde numera samma slags bostäder som den övriga befolkningen, berättade uppgiftslämnaren i Ytterhogdal socken, Hälsingland.

Skolläraren E. Eriksson i Orsa socken, Dalarna, hade skickat in en ovanligt lång och innehållsrik berättelse. I den återgav han i sin helhet en skrivelse av kyrkoherden i socknen från 1774. Då fanns det rökstugor. Dessa hölls omsorgsfullt rena från sot, åtminstone nedanför gluggarna i väggarna och på sätena.

Från Västerdalarna inkom frågesvar från betydligt flera socknar än från Östra Dalarna. Från Grangärde och Nås socknar berättades motsägelsefullt, att i finnmarkerna brukades samma bostäder som av den övriga befolkningen och att rökstugor, som meddelarna benämnde ”pörten” tillhörde sagan. Samtidigt skrev de, att rökstugor fanns men de var undantag som användes till annat än att bo i. Bodde i dem gjorde emellertid fattigt folk och istadigt traditionsbundna gamla finnar.

Ifrån socknarna Floda, Malung, Nås och Järna meddelades samfällt, att alla bodde som alla andra. Meddelaren i Floda socken skrev särskilt, att finnarna bodde i rödmålade stugor med kök och kammare. Alla rökstugor var försvunna utom några enstaka i Järna socken. Förr hade rökstugor varit vanliga. Ännu 1865 hade flera funnits kvar.

I Hällefors socken, Västmanland, uppgavs att endast en rökstuga fanns kvar. Gammalt folk var emellertid uppfödda i rökstugor. Den enda rökstugan användes som magasin.

Från de värmländska finnskogarna är uppgifterna i Segerstedts samling rikliga. Några avser allmänt Värmland, andra norra Värmland, det vill säga i detta sammanhanget Finnskogen.

Från Värmland berättades inte, som i Dalarna, att finnarna först bodde i jordkulor och eldkojor. De första bostäderna var bastur och rior. Rökstugor byggdes sedan dessa hade ruttnat ner. En originell fundering är, att stenarna i ugnarna användes som försvarsvapen.

Uppgifterna, som skulle avse allmänt Finnskogen, förefaller inte tillförlitliga, inte i förhållande till uppgifterna i kapitel 8 om 1800-talet. Rökstugor var sällsynta, nästa borta, enligt uppgiftslämnarna. Endast gammalt folk bodde i rökstugor. Möjligen, saken är oklar, avsågs Norra och Södra Finnskoga socknar, med uppgiften, att 1860 fanns bara två rökstugor kvar och 1870 bara en. En annan uppgift citeras strax.

Att fattigt folk bodde i rökstugor framhölls av flera uppgiftslämnare. De fattiga bodde i ensamma, fristående rökstugor. Det berättades om en ensam, fattig mor som bebodde en rökstuga tillsammans med två döttrar och fem barnbarn. Rökstugorna ansågs vara bra för små barn, sjuklingar och gamlingar.

Mindre fattiga hushåll hade rökstugor hopbyggda med en kokstuga. En del rökstugor hade blivit ombyggda till spisstugor. I spisstugorna var glasfönster regel. Rökstugor kunde ha träluckor för öppningar och målade ornament på väggarna.

Berättelserna som kom från en uppgiftslämnare i en enstaka, namngiven socken är måhända mera tillförlitliga. Sådana finns från socknar i Finnskogen men också från socknar i Sydvästra Finnskogen och från Tiomilaskogen på gränsen mot Dalarna.

I de nordliga socknarna i Finnskogen hade alla rökstugor på 1840-talet. Fattigt folk hade bara en rökstuga, övriga hade också en spisstuga, som emellertid bara användes vid högtidliga tillfällen. Också på frågesvarens tid var rökstugor vanliga, i en del byar helt dominerande.

Södra Finnskoga socken innehöll över femtio rökstugor, som de flesta var bebodda av äldre människor.

Emellertid, ljusa spisstugor undanträngde de mörka rökstugorna. Spisstugor hade blivit vanliga de senaste 10–15 år, det vill säga på 1870- och 80-talen.

Längre söderut var förhållandena varierade. De flesta gårdarna i Östmarks socken hade en rökstuga, men på många gårdar stod en spisstuga därtill. Rökstugorna i Gräsmarks socken var de flesta borta. Endast tjugo fanns kvar. Också i Lekvattnets och Vitsands socknar förekom rökstugor, men det anmärktes speciellt att inga nya byggdes. Från Bogens socken långt söderut rapporterades den sista rökstugan ha försvunnit omkring 1855.

Storbönder hade en spisstuga hopbyggd med rökstugan med ett kök emellan de två. Vanligare var ett enkelt kokhus, eventuellt hopbyggt med rökstugan.

Från socknarna mot finnmarkerna i Västerdalarna inkom färre uppgifter. Rökstugor var för meddelarna blott minnen. Minnet av en sådan med målade glasfönster fanns i Östra Fågelviks socken. Åldringarna i Rämmens socken hade i sin barndom bott i rökstugor. Beskrivningen av köket i de på 1880-talet vanligaste bostäderna, parstugor, är oklar. Ett spisiröse av staplade stenar upptog en fjärdedel av rummet. Avsågs manne rökugnar, fast öppna spisar kan bestå av nog så mycket sten?

I socknarna i den sydvästra finnskogen var rökstugor sällsynta eller obefintliga. Bara ruiner fanns att se i Glava och Älgås socknar.

En stämningsbild från en rökstuga i Lekvattnets socken är värd att återges (Wedin 2006:264). Observera det stora antalet personer:

På qvällarne är eldningen vanligen undanstökad, röken utdrifven och takgluggen stängd, då blossar den torra furustickan i sin klyka och kastar ett dystert sken öfver husets inre. En liten osande och rökande fotogenlampa utan glas brinner vanligen på bordet. Det stora rummet är insvept i ett slags mystiskt halfdunkel, ehuru klykor med brinnande stickor äro anbragta på flera ställen. Någon af qvinnorna sitter vanligen närmast den lilla lampan vid sin spinnrock eller strumpstickning, eller och står något

af barnen framför och skriker sin katekesläxa. I det inre hörnet af rummet står vaggan och omkring den äro småttingarna grupperade. I vrån vid spiseln sitter gammelfar och klyfver af furu de långa stickorna varmed huset skall upplysas, och ett stycke från honom sitter bonden sjelf vanligen bredvid en stor granrishög, hvilken han är sysselsatt att med en yxa sönderhacka på en framför sig stående sk. ”stabbe”. Midt på golvet, eller kanske närmare åt spiseln till, sitta stundom de större barnen och möjligen äfven pigan, sysselsatt att från en stor hög af torrt björk- eller aspris afrepa löfbladen till kornas utfordring för nästkommande dag. Omkring väggarna sitta vanligen husets söner och drängar och några grannpojkar uppradade, alla med den kära blossande tobakspipan i munnen.

Texten fortsätter med att beskriva, hur ett hushåll kunde bestå av en bonde, hans barn från flera äktenskap, och gifta döttrar och söner med barn. Inklusivt en äldre generation och pigor och drängar blir det många personer. Citatet ovan räknar upp 15–20 kvinnor, män, barn, gamlingar och tjänstefolk. Invånarnas kläder blev rökimpregnerade av såväl rök från ugnen som av tobaksrök och osande fotogenlampor och bloss. Rökstugornas väggar och möbler skurades ofta.

Albrekt Segerstedt erhöll berättelser också från Hedmark, Norge. Uppgifterna är överraskande. Alla finnar i Trysil och Våler socknar bodde som den övriga befolkningen, medan rökstugor var i gott bruk i Grue socken. Detta demonstrerades med siffror:

	rökstugor	spisstugor

1888	57	26
1878	65	15
1868	71	3

Rökstugorna var uppenbart flest. De ersattes från 1870-talet i ökande grad med spisstugor. Det må vara oklart, om siffrorna avser det enda bostadshuset på gårdarna. Från Austmark socken är endast en rökstuga nämnd, och den var hopbyggd med en spisstuga.

Segerstedts samlingar visar liksom statistiken i kapitlen om väldaterade rökstugor (kap. 5–8), hur boendet och byggandet av rökstugor var borta i det östra området gott före

uppgiftslämnarnas tid. I det västra området är variationen stor. I Finnskogen i norra Värmland och någon angränsande socken kunde rökstugor vara mycket vanliga, men spisstugor byggdes och blev allt mera frekventa. I andra socknar fanns inga eller bara ett fåtal rökstugor.

10. 1900-talet

En rökstuga byggd i genuin skogsfinsk tradition finns från 1900-talet, uppförd precis 1900, (fig. 9, tab. 1–2) i Lusetorp, Gräsmarks socken, Värmland. Den benämndes på sin tid ”rökstubastu” men var bebodd. Den är ett mindre bidrag till oklarheten kring termerna rökstuga, pörte och bastu i olika källor.

Åtskilliga rökstugor var bebodda in på 1900-talet, de flesta i Värmland (Katalog 3; Brodin 1923) men några få också i Norge och Västerdalarna. Den sista var Ritamäki, Lekvattnets socken, Värmland, som fränflyttades 1964. I dag är gården ett besöksvärt, vårdat kulturminne. Fjol Pers, Östmarks socken, Värmland, var bebodd intill 1968, men den siste invånaren hade ställt en järnkamin bredvid rökugnen, så den rökstugan är inte inräknad i tabellerna. Tveksam, om den ska uppfattas som bebodd i genuin tradition, är likaså Mattila, Östmarks socken, Värmland, som i dag ingår i en friluftsgård med övernattningsplatser, dock ej i rökstugan.

Herou & Holmberg (2006) har förtecknat den sista tidpunkten, då ett stort antal rökstugor var bebodda Finnskogen, Värmland, vilka inte alla ingår i Katalog 2 och Tabell 5:

1940–1949	1
1930–1939	3
1920–1929	4
1910–1919	8
1900–1909	7
1880–1899	2

Från slutet av 1900-talet och 2000-talet finns museibyggnads rökstugor. Locksjön i Bollnäs socken, Hälsingland, byggdes av Föreningen Finnskogsriket med invigningsår 2015. Den är öppen för eldande och övernattning (fig. 10). Rökstugan på Skansen på Djurgården, Stockholm, byggdes ursprungligen 1861 i Örtjärnshöjden, Lekvattnets socken, Värmland. Rökstugan på Finnetunet, Grue socken, Hedmark, har en oklar byggnadstid under första halvan av 1800-talet, eventuellt 1811 eller 1835 (Katalog 2). Den var bebodd intill 1947.



Fig. 9. Rökstugor byggda på 1900-talet.

Efter år 1900 har rökstugor bara byggts på museer och som utflyktsmål. Efter 1930-talet bodde bara enstaka original i rökstugor.

Tab. 5. Rökstugor bebodda på 1900-talet (antal rökstugor).

	År för övergivande	Belagd yngsta boendetid Inte alltid sista årtionde
1960–1969	1	
1950–1959	2	1
1940–1949	1	
1930–1939	4	1
1920–1929	2	5
1910–1919	2	
1900–1909		1



Fig. 10. Rökugnen i rökstugan vid Locksjön, Bollnäs socken, Hälsingland, uppförd av Föreningen Finnskogsriket och färdigställd 2015 (foto: Kjell Söderlund 2016).

11. Bränder

En notabel orsak till att rökstugor övergavs var att de brann ner (Katalog 5). I senare tid byggdes de inte upp utan ersattes av en spisstuga. De äldre, arkeologiskt utgrävda rökstugorna byggdes däremot i två fall av tre upp igen. De tre drabbades av tillsammans minst fem bränder (Welinder 2014), som inte alla kan dateras tillräckligt väl för att kunna införas i tabellen (tab. 6).

Den senaste branden av rökstugan i Ol-Pålstorp, Östmarks socken, Värmland, tändes på 1996 av pyromaner. Rökstugan var då flyttad till friluftsmuseet Mariebergsskogen i Karlstad.

Tab. 6. Daterade bränder i rökstugor.

	Antal bränder
1950–1999	1
1900–1949	4
1850–1899	2
1800–1849	1
1750–1799	
1700–1749	6
1650–1699	2

12. Sammanfattning

1500-talet

De finnar, som flyttade till hertig Karls domäner och andra områden, byggde emellanåt rökstugor på sina gårdar.

1600-talet

Rökstugor byggdes i stort antal i alla de finnmarker och finnskogar, som bebyggdes på 1600-talet. Enstaka spisstugor byggdes.

1700-talet

Att bygga och bo i rökstugor upphörde i det östra områdets finnbygder (Östra Dalarna, Bottenhavslandskapen) senast tidigt i detta århundradet. I det västra området (Norge, Värmland, Västerdalarna) fortsatte byggandet av nya rökstugor oförtrutet, och boende i rökstugor var det i delar av området allena rådande eller vanligaste. Spisstugor byggdes som det enda i det östra området, i mindre utsträckning i det västra området.

1800-talet

Nya rökstugor byggdes i det västra området under hela århundrandet. Spisstugor blev dock successivt allt vanligare och var det helt dominerande, oftast den enda formen av boende, i det östra området.

1900-talet

Den sista rökstugan i genuin tradition byggdes år 1900. Den sist fränflyttade var bebodd till 1964.

11. Traditionens upphörande

Under de första årtiondena av 1700-talet upphörde boendet i rökstugor i finnbygderna i Östra Dalarna och landskapen utefter Bottenhavet. I stället byggdes och beboddes spisstugor sedan senare delen av 1600-talet. Samma process av förändring i boendeskicket ägde rum i Västerdalarna och Värmland under loppet av 1800-talet.

Förändringen innebar inte bara att man kom att bo i hus med en annan slags uppvärmning. Hushållens levnadsmönster förändrades också. Vad just den nya sortens hus i finnbygderna betydde i en betydligt mera omfattande process av svedjebrukets upphörande, språkförändring, brukens expansion, proletarisering och avfolkning må vara oklart. Ett försök att diskutera saken skall göras här.

Värmen i en rökstuga är högre och jämnare än i en spisstuga (P.O. Nilsson 2011). Röken är i de bevarade värmländska ugnarna eller i de nybyggda ugnarna alls inte besvärande. Den lägger sig vackert under taket. Med torr ved kan man vistas i rökstugan under hela eldningen. Med sämre ved får man gå ut en timme eller så efter upptändningen.

Ljuset är emellertid både dag och natt dunkelt i rökstugor utan glasfönster. Rökugns öppning ger ett begränsat ljus bara omedelbart framför ugnen, och där kan det vara för varmt att sitta. Rummet fick lysas upp med tjärvedsstickor, talgljus eller i senare tid som i berättelsen ur *Segerstedts samling* en fotogenlampa. Öppningarna i timmerväggarna med skjutluckor kunde med tvekan vara öppna under eldandet; luften i rummet kom i rörelse och röken spred sig i hela rummet, förutom att det kom in besvärande kyla.

Fördelningen av värme och ljus bestämde var man kunde sitta och hur man rörde sig i rummet. Under svedjebrukstiden kunde många människor vistas på gården. Då kunde bra många sitta i rökstugan på kvällen. Storleken på rummen var vanligen ungefär 5 x 5 m, varav ugnen upptog bortåt en fjärdedel i ett hörn.

Patastocken i hörnet av ugnen var rummets mitt och mittpunkten i hushållet. Gårdsfolket satt på väggbänkar, ugnens bank och kanske någon kubbstol vid det enda bordet. Man rörde sig med försiktighet på det begränsade golvutrymmet. Husbonden och bondmorän överblickade alla.

Matlagning görs på ett annat sätt i en rökugn än i en öppen spis. Ugnen kan användas som bakugn i eftervärmen, grytor kan ställas in och hållas varma; värmen är dock mycket av tiden alltför hög i ugnen. Mat kan lagas i en trefotsgryta över glöder i gruvan framför ugnsoppningen. Mycket av matlagningen gjordes dock mera varierat i hängande grytor och trefotsgrytor i den öppna spisen i en parstugas spisrum eller i ett särskilt kokhus. Hushållningen i en rökstuga åt annorlunda än hushållningen i en spisstuga.

Då svedjebruket upphörde, och lösfinnar inte längre ingick i arbetslagen, blev hushållen mindre i arbetsperioderna. Det finska språket försvann och ersattes av ett språk med andra ord och uttryck och bakgrund i en annan mental värld med andra sånger och berättelser. Hushållen i spisstugorna var något annat än hushållen i de äldre rökstugorna. Man satt i rummet och rörde sig i rummet i ett annat ljussken. Mathållningen blev en annan.

Rökstugornas försvinnande var en del i det skogsfinska livsmönstrets förändring med djupgående förändringar långt in i vardagen. Relationerna mellan hushållens medlemmar blev andra i det nya, annorlunda rummet. Relationerna till grannar inom och särskilt utom finnmarkerna och finnskogarna blev andra, då man gick in till varandra i rum, som man kände igen och visste hur man skulle uppföra sig i.

Man blev norrmän och svenskar.

Katalog 1. Daterade skogsfinska rökstugor

Byggnadsår	Plats	Anmärkningar	Referens
Senast 1585	Södra Malgräva, Askers sn, Närke	Pörte	Björk 2019:24
c. 1610	Grannäs, Alfta sn, Hälsingland	Nedsättningsbrev Arkeologisk myntdatering	Welinder 2014:98– 99, 121
1620-talet	Drafsen, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e-post 2019, byggplan.se
c. 1640–1650	Råsjö, Borgsjö sn, Medelpad	Geometrisk karta, mynt	Welinder 2014:80–81
1640–1641	Poptorp, Lekvattnets sn, Värmland	Inhuggna årtal	Herou & Holmdahl 2006:108
Före 1650	Avundsåsen, Södra Finnskoga sn, Värmland	Historisk datering Arkeologisk myntdatring	Pettersson 2002
1650	Örtjärnshöjden, Lekvattnets sn, Värmland		Brodin 1923
1666	Stugubacken, Hanebo sn, Hälsingland	Dombok	Wedin 2004:185
1685	Nordtjärn, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e-post 2019, bygdeband.se
c. 1685–1690	Grannäs, Alfta sn, Hälsingland	Nyuppförande efter brand Årsringsdatering	Welinder 2014:122
1692	Kylla, Vitsand sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:177
Omkring 1720	Telningsberg, Grangärde sn, Dalarna	Bouppteckning 1823 ”rökstufva med Spisstufva” Alternativt 1787= inristat årtal	Bo Hansson, e-post 2019 Östberg 2001:322
1724	Sörberget, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1731	Smaltjärnshöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se

1732	Burhöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1740-tal	Juhola, Östmark sn, Värmland	Historisk datering	https://varmlandsmuseum.se/1739-2/
1755	Kvarntorp, Lekvattnets sn, Värmland		Brodin 1923
Omkring 1760	Södra Josefsberg, Lekvattnets sn, Värmland		Brodin 1923
1771	Skattlösberg, Grangärde sn, Dalarna	Inristat årtal	http://sv.wikipedia.org/wiki/Finngammelgården
1774	Kvarntorp, Lekvattnets socken, Värmland	Inristat årtal	Östberg 2001:318
1780	Karmen Kynna, Lekvattnets socken, Värmland		Östberg 2001:318
1780	Örtjärnshöjden, Lekvattnets socken, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:95
1783	Jussela, Norra Finnskoga sn, Värmland	Historisk datering: nedkomst i rökstuga	Bo Hansson, e-post 2 augusti 2019
1793	Bränntjärnstorpet, Grangärde socken, Dalarna		Östberg 2001:321
1793	Käcktorp, Lekvattnets sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:113
Slutet av 1700-talet	Pop Anders, Lekvattnets sn, Värmland		Brodin 1923
1799	Sikkastorp, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:144
Omkring 1800	Poptorp, Lekvattnets sn, Värmland	Bebodd på 1920-talet	Brodin 1923
1808	Purala, Östmarks socken, Värmland		Östberg 2001:319
1811 eller 1835	Finnetunet, Grue sn, Hedmark		Östberg 2001:317
1815	Säterbråten, Fryksände socken, Värmland		Östberg 2001:318

1830-talet	Hallstenstorp, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:131
1842	Vittjärn, Lekvattnets sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:104
1843	Dymossen, Säfsnäs sn, Dalarna	Årsringsdatering	Axelsson 2017:9
1840-talet	Ritamäki, Lekvattnet sn, Värmland		Östberg 2001:318
1846	Ribråten, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:138
1847	Os, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:152
1849	Västerfallet, Säfsnäs sn, Dalarna	Årsringsdatering	Axelsson 2017:10
1849	Burberget, Nås sn, Dalarna		Herou & Holmdahl 2006:217
1849	Spettungen, Lekvattnets sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:81
1852	Södra Honkamakk, Gräsmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:50
1852	Rikenberg, Södra Finnskoga socken, Värmland		Östberg 2001:320
1855	Käst-Jossi, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:157
1855	Mangslidberg, Nyskoga sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:193
1858	Edelaho, Vitsands socken, Värmland		Östberg 2001:319
1858–1860	Gravberget, Våler finnskog		Östberg 2001:317
1859	Østerby, Austmarka (Glomdalsmuseet)		Östberg 2001:317
Omkring 1860	Rävängen, Gunnarskog sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:33
Omkring 1860	Kartberg, Östmarks sn, Värmland	Bebodd på 1920- talet	Brodin 1923
Omkring 1860	Myra, Östmarks sn, Värmland	Bebodd på 1920- talet	Brodin 1923
1861	Örtjärnshöjden, Lekvattnets sn, Värmland (Skansen)	Årsringsdatering	Östberg 2001:321

1861	Torkjel, Grue sn, Hedmark		Östberg 2001:317
1864	Sörbråten, Sunne sn, Värmland		
c. 1865	Oxfallet, Nås sn, Dalarna		Brodin 1923
1866	Tvengsberget, Grue sn, Hedmark		Östberg 2001:317
1860-tal	Käckåsen, Östmarks sn, Värmland		Östberg 2001:318
Omkring 1869	Ol-Påltorp, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:59
Omkring 1870	Nedre Grönåsen, Nyskoga sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:197
Omkring 1870	Purala, Östmarks sn, Värmland		Brodin 1923
1881	Mattila, Östmarks sn, Värmland		Östberg 2001:319
1885	Abborrtjärnsberget, Nyskoga sn, Värmland		Östberg 2001:319
1890-talet	Fjolperstorp, Östmarks sn, Värmland		Maths Östberg
1893	Nolla, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:143
1900	Lusketorp, Gräsmarks sn, Värmland	Benämnd ”rökstubastu”, dock bebodd	Herou & Holmdahl 2006:65

Katalog 2. Rökstugor med belagd brukstid.

Byggnadstid	Plats	Anmärkningar	Referens
	Hästberg, Stora Tuna sn, Dalarna	Försäljning 1636, ”efter Skogsfinnernes sätt opbygde”	Bo Hansson, e-post 2019
	Hästberg, Alfta sn, Hälsingland	Bebodd 1685 Uppgift i berättelse	Hjärne 1762:239
	Grundsjön, Ovansjö sn, Gästrikland	Dombok 1694 ”eldfarlig stuga”	Maud Wedin
	Rosentorp, Orsa sn, Dalarna	Rannsakning 1694	Wedin 2007:161
	Väderbacken, Stora Skedvi och Husby sn, Dalarna	Bouppteckning 1697	Welinder 2014:218
	Lillskog, Färila sn, Hälsingland	Tingsrättsprotokoll 1698	Welinder 2014:184
	Ryggskog, Los sn, Hälsingland	Tingsrättsprotokoll 1708 och 1715	Welinder 2014:184
	Naggen, Torps sn, Medelpad	Skattevärdering 1716	Welinder 2014:218
Omkring 1720	Telningsberg, Grangärde sn, Dalarna	Bouppteckning 1823 ”rökstufva med Spisstufva”	Bo Hansson, e-post 2019
	Rihöjden, Säfsnäs sn, Dalarna		Strömsdals hembygdsvänner 1992, s. 52–53
	Villbäck, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista 1744	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
	Älvhöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista 1744	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
	Baggtorpet, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista 1744 (2 torp)	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
	Solbergshöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista 1744 Nybygge	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
	Högsjöberget, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista 1744 Nybygge Tre torp med rökstuga	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
	Palahöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista 1744 Nybygge Tre torp med rökstuga	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
	Svedåsen, Undersviks sn, Hälsingland	Skattevärdering 1745	Wedin 2013:27

	Stugubacken, Hanebo sn, Hälsingland	Husesynsprotokoll 1760	Wedin 2004:188
	Fansen, Bollnäs sn, Hälsingland	Husesynsprotokoll 1760	Wedin 2007:170–173
	Lämbacken, Östmarks sn, Värmland	I bruk till c. 1905	Brodin 1923
1780	Karmen Kynna, Lekvattnets socken, Värmland	Bebodd intill c. 1910	Östberg 2001:318
1783	Jussela, Norra Finnskoga sn, Värmland	Historisk datering; nedkomst i rökstuga; bebodd några årtionden därefter	Bo Hansson, e-post 2019
1815	Säterbråten, Fryksände socken, Värmland	Bebodd intill 1915	Östberg 2001:318
1860-tal	Käckåsen, Östmarks sn, Värmland	Bebodd intill 1922	Östberg 2001:318
1852	Rikkenberg, Södra Finnskoga socken, Värmland	Bebodd intill 1925	Östberg 2001:320
Omkring 1800	Poptorp, Lekvattnets sn, Värmland	Bebodd på 1920-talet	Brodin 1923
Omkring 1860	Myra, Östmarks sn, Värmland	Bebodd på 1920-talet	Brodin 1923
Omkring 1895	Fjol Per, Östmarks sn, Värmland	Bebodd på 1920-talet Bebodd intill 1968	Brodin 1923 Maths Östberg
1740-tal	Juhola, Östmark sn, Värmland	Bebodd på 1930-talet	Maths Östberg, byggnadsinventering
	Högfallet, Södra Finnskoga socken, Värmland	Bebodd intill 1932	Östberg 2001:320
1793	Bräntjärnstorpet, Grangärde socken, Dalarna	Bebodd intill 1935	Östberg 2001:321
1885	Abborrtjärnsberget, Nyskoga sn, Värmland	Bebodd intill 1937	Östberg 2001:319
	Stångfall, Ljusnarsaberg, Västmanland	Bebodd intill 1939	Björk 2019:20
1811 eller 1835	Finnetunet, Grue sn, Hedmark	Bebodd intill 1947	Östberg 2001:317
1774	Kvarntorp, Lekvattnets socken, Värmland	Bebodd intill 1950	Östberg 2001:318

	Mellanbråten, Östmark sn, Värmland	Bebodd på 1950-talet	Maths Östberg, byggnadsinventering
1866	Tvengsberget, Grue sn, Hedmark	Bebodd intill 1956	Östberg 2001:317
	Ritamäki, Lekvattnet sn, Värmland	Bebodd intill 1964	http://varmlandsmuseum.se/ritamaki

Katalog 3. Spisstugor med belagd brukstid på gårdar med rökstuga i bruk (ett urval äldre byggnader).

Belagt bruksår	Plats	Anmärkningar	Referens
Senast 1585	Södra Malgräva, Askers sn, Närke	Pörte	Björk 2019:24
1697	Väderbacken, Stora Skedvi sn och Husby sn, Dalarna	Bouppteckning	Welinder 2014:218
1738	Västra Tenskog, Los sn, Hälsingland	Rannsaking	Wedin 2017:56–58
1738	Östra Tenskog, Los sn, Hälsingland	Rannsaking	Wedin 2017:59–61
1744	Draften, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1744	Älvhöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1744	Solbergshöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista Nybygge	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1744	Dunderberget, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista Nybygge	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1744	Villbäck, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista (tre gårdar)	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1744	Palahöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista Två torp, varav ett med en gammal stuga	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1744	Östra Lövsjöhöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista Nybygge	Jan-Erik Björk, e-post 2019 bygdeband.se
1760	Stugubacken, Hanebo sn, Hälsingland	Husesynsprotokoll	Wedin 2004:187
1790	Mången, Hällefors sn, Västmanland	Byggnadsvärdering Rökstugor i bruk på fem hemman med svenskstuga	Herou 2011:24
1790	Tomsjön, Hällefors sn, Västmanland	Byggnadsvärdering Rökstugor i bruk på två hemman med svenskstuga	Herou 2011:24

Katalog. 4. Spisstugor på gårdar i finnbygderna utan rökstuga i bruk (ett urval äldre byggnader)

Byggnadsår	Plats	Anmärkningar	Referens
före 1645	Orrböle, Nordmalings sn, Ångermanland	Bosättning på svensk ödegård (1)	Gothe 1993 [1948]
c. 1670	Norra Los, Los sn, Hälsingland	Rannsakning 1738	Wedin 2017:
c. 1690–1695	Svartviken, Stora Skedvi sn, Dalarna	Kritpipa Historisk datering	Welinder 2014:162
1701–1703	Knaften, Lycksele sn, Lappland	Historisk datering av två gårdar	Hill & Töve 2006:343–351
Gammal 1744	Villbäck, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e- post 2019 bygeband.se
c. 1720	Södra Los, Los sn, Hälsingland	Rannsakning 1738	Wedin 2017:21–24
1721	Långmossen, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista (4 stugor)	Jan-Erik Björk, e- post 2019 bygeband.se
1722	Gällingtorpet, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e- post 2019 bygeband.se
1725	Lövsjöhöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e- post 2019 bygeband.se
Anges som ny 1744	Älvhöjden, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e- post 2019 bygeband.se
1730-talet	Laxtjärn, Säfsnäs sn, Dalarna	Torplista Två stugor	Jan-Erik Björk, e- post 2019 bygeband.se
1738	Ryggskog, Los sn, Hälsingland	Rannsakning 1738	Wedin 2017:43–46
c. 1740	Västra Grannäs, Alfta sn, Hälsingland		Welinder 2014:218
1744	Palahöjden, Säfsnäs, Dalarna	Torplista	Jan-Erik Björk, e- post 2019 bygdeband.se
1746	Tørberget, Trysil sn, Hedmark	Årsringsdatering	Bo Hansson, e-post 2019
1779	Avradsberg, Malung sn, Dalarna	Bouppteckning	Jan-Erik Björk, e-post 2019
1788	Millsjön, Malung sn, Dalarna	Bouppteckning	Jan-Erik Björk, e-post 2019

1790	Tomsjön, Hällefors sn, Västmanland	Byggnadsvärdering Två hemman med enbart svenskstuga	Herou 2011:24
1793	Villbäck, Säfsnäs sn, Dalarna	Årsringsdatering	Axelsson 2017:9

Katalog 5. Bränder i rökstugor

Brandår	Plats	Anmärkning	Referens
1680-tal	Grannäs, Alfta sn, Hälsingland	Ytterligare en brand c. 1720	Welinder 2014:122
Efter 1650	Avundsåsen, Södra Finnskoga sn, Värmland		Welinder 2014:184
1698	Lillskog, Färila sn, Hälsingland		Welinder 2014:184
1705	Hästberg, Järvsö sn, Hälsingland		Wedin 2013:14
1715	Ryggskog, Los sn, Hälsingland		Welinder 2014:184
c. 1715	Råsjö, Borgsjö sn, Medelpad	Ytterligare en tidigare brand	Welinder 2014:68, 73, 80
c. 1740	Grannäs, Alfta sn, Hälsingland		Welinder 2014:122
1743	Storbergsvallen, Los sn, Hälsingland		Wedin 2017:11
Omkring 1840	Sätra, Fryksdalen, Värmland		Brodin 1923
1898	Kylla, Vitsands sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:177
1899	Pägers, Lekvattnets sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:116
1912	Hallstenstorp, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:131
1920-talet	Vittjärn, Fryksdalen, Värmland		Brodin 1923
1939	Ängen, Gräsmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:46
1947	Östra Rösbacken, Lekvattnets sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:92
1996	Ol-Pålstorp, Östmarks sn, Värmland		Herou & Holmdahl 2006:159

Referenser

- Andersson, M. 2015. 1500-talets sörmländska finnar. Problem och möjligheter. I: Eriksson, T. (red.), *Finnsams höstkonferens i Södermanland 2014*. Örebro (s. 11–14)
- Axelsson, T. 2017. Dendrokronologiska dateringar i Grangärde och Säfsnäs finnmarker. *Finnsam-information* 23:1 (s. 9–11)
- Björk, J.-E. 2019. *Finnarna i Kilsbergen. Kultur och bosättning 1580–1650*. Finnbygdens förlag, Falun
- Brodin, L. 1923. *Fryksdalens finnsocknar*. Filipstad
- Gothe 1993 [1948]. *Finnkolonisationen inom Ångermanland, Södra Lappland och Jämtland. Kultur- och bebyggelsehistoriska undersökningar från 15-, 16- och 1700-talen*. Finnbygdens förlag & antikvariat, Mora
- Herou, L.-O. 2011. Bostadsskicket i Mången och Tomsjön. *Finnmarken förr och nu* 2011:2 (s. 24)
- Herou, L.-O. & Holmdahl, N. 2006. *Försvunna rökstugor*. Torsby Finnkulturcentrum, Torsby
- Hill, Ö. & Töve, J. 2006. *De gamle och skogen. Kulturarvet i skogslandskapet*. Sveaskog, Stockholm
- Hjärne, U. 1762. En kort beskrifning av min Resa från Stockholm upp genom Upland, Gestrike och Helsingeland, till Herjedalen, Norrige och Jemtland, dädan till Medelpad och Ångermanland, sedan genom Helsingeland samma väg hem, Anno 1685. I: Gjörwell, C.C. (utg.), *Nya Svenska Biblioteket* I:2. Uppsala (s. 233–259, 267–276)
- Hämäläinen, A. 1945. *Bostads- och byggnadsskick hos skogsfinnarna i Mellan-Skandinavien*. Nordiska museets handlingar 23
- Linnæus, C. 1874 [1751]. *Carl v. Linnés skånska resa*. C.W.K. Gleerups förlag, Lund
- Myrdal, J. & Söderberg, J. 1991. *Kontinuitetens dynamik. Agra ekonomi i 1500-talets Sverige*. Almqvist & Wiksell International, Stockholm
- NE 16 = Nationalencyklopedin, band 16 (1995)
- Nesholen, B. 2001. Byggeskikk. I: Wedin, M. m.fl. (red.), *Det skogsfinnska kulturarvet*. Finnbygdens förlag, Falun (s. 91–134)
- Nilsson, A. 1905. Äril, spis och ugn. *Ymer. Tidskrift utgifven av Sällskapet för antropologi och geografi* 25:2 (s. 193–214)
- Nilsson, P.O. 2011. *Rökstugan på Mattila*. Finnbygdens förlag, Falun

- Ramqvist, P.H. 1994. Bebyggelsekontinuiteten i Ångermanland. Undersökning av den yngre järnålderns och medeltidens gårdslämningar på Arnäsbacken. I: Gullberg, K. (red.), *Järnåldern i Mittnorden. Ett symposium kring nya arkeologiska och ekologiska forskningsrön*. Scriptum, Vasa (57–82)
- Ramqvist, P.H. 1998. *Arnäsbacken. En gård från yngre järnålder och medeltid*. Prehistorica, Umeå
- Pettersson, S. 2002. Ourselves and others. A change of identity according to time and location. I: Helmig, G. m.fl. (red.), *Centre, region, periphery. Medieval Europe, Basel 2002. Vol. 2*. Wesselkamp, Hertingen (s. 357–362)
- Stenman, L. 2001. Migration och kolonisation. I: Wedin, M. m.fl. (red.), *Det skogsfinska kulturarvet*. Finnbygdens förlag, Falun (s. 27–34)
- Strömsdals hembygdsvänner 1992. *Strömsdal. Torp och torpare*. Strömsdals hembygdsvänner, Ludvika
- Sørheim, H. 1978. *Middelalderske ildsteder fra de arkeologiske undersøkelsene i Gamlebyen, Oslo 1970–1976*. Magisteravhandling, Universitetet i Oslo, Oslo
- Sørheim, H. 2003. Ildsteder og de første laftehusene. I: Skevik, O. (red.), *Middelaldergården i Trøndelag. Foredrag fra to seminar*. Stiklestad nasjonale senter, Verdal (s. 191–225)
- Wedin, M. 2004. *Den skogsfinska kolonisationen i Alfta, Bollnäs och Hanebo*. Finnbygdens förlag, Falun
- Wedin, M. (red.) 2006. *Segersteds samling. Skogsfinnarna I Skandinavien*. Finnbygdens förlag, Falun
- Wedin, M. 2007. *Den skogsfinska kolonisationen i Norrland*. Finnbygdens förlag, Falun
- Wedin, M. 2013. *Skogsfinnarna i Järvsö och Undersvik*. Finnbygdens förlag, Falun
- Wedin, M. 2017. *Skogsfinnarna i Los*. Finnbygdens förlag, Falun
- Welinder, S. 2014. *Skogsfinsk arkeologi. Etnicitet i det materiella*. Finnbygdens förlag, Falun
- Wikipedia: Rökstuga = <https://sv.wikipedia.org/wiki/Rökstuga>
- Östberg, M. 2001. Bevarade byggnader. I: Wedin, M. m.fl. (red.), *Det skogsfinska kulturarvet*. Finnbygdens förlag, Falun (s. 313–343)